

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Факултет за природни и технички науки,
Катедра за географија

МЕТОДИКА НА НАСТАВАТА ПО ГЕОГРАФИЈА

Доц. д-р Никола В. Димитров

Штип, 2012

Предмет, цели и задачи на методиката по географија

- *Methodos* грчки збор - начин на предавање, излагање на работата.
- Секој наставен предмет има своја методика
- Методика – теорија за воспитно-образовната работа, организација, технологија, техника и верификација на наставната работа.
- Предметот на географската методика го чината целите, задачите, методите и средствата на географскиот образование.
- Методиката на наставата по географија се занимава со проучување на сите проблеми поврзани со географската настава.
- Предметот на МНГ да ги изгради и утврди задачите на НГ во служба на сите степени на образование.
- Географијата – систем на природно-географски и општествено географски науки кои ги проучуваат природните и општествените комплекси и нивните елементи.
- Методиката по географија, предмет – географското образование во основното, средното и високото образование и изучување на теоријата и праксата на наставата по географија.
- Усвојување и примена на географските знаења, специфичните форми на географско мислење, географска култура, географска технологија, географски системи и сл.
- Унифицирана и комплексна методиката
- Методики на соодветни географски дисциплини (хидрографија, климатологија, геоморфологија, демографија, политичка, економска, туристичка географија и други.
- Методика и методологија, методи, начини, форми поврзани со дидактиката и педагошките науки
- Методиката по географија е тесно поврзана со географската наука.

ЗАДАЧИ на МНГ

Задачите на МНГ зависат:

- Од општествено-историските услови;
- Од степенот на развиеноста на науката;
- Од сфаќањата на носителите на одредената наука;
- Од местото, улогата и задачите на науките и општеството;
- Од едуцираноста и опременоста на носителите на наставата по географија;
- Од способноста на носителите да ги издвојат образовните содржини кои претставуваат животна потреба за секоја индивидуа и општеството во целина.
- Од способноста на носителите да ги изгради и утврди задачите на НГ во служба на сите степени на образование.
- Задачите на МНГ се разновидни и многубројни: за основно, средно и високо образование.

1. Селекција во изборот на научни факти и содржини од областа на географската наука - најсовремени, најважни, географски факти и содржини, промени, процеси и трансформации на географскиот простор, природа – општество (население, населби, дејности и сл.), развојна географија – најголемо образовно и воспитно значење за развојот на личноста од мисловен, образовен, естетски, етички аспект.
2. Распоредот на наставниот материјал – линеарен, концентричен и комбиниран.
3. Истражување и изнаоѓање на најпогодни облици и методи на работа.
4. Негување и примена на принципот на корелација во наставниот процес со други наставни предмети во функционална врска.
5. Примена на најсовремена компјутерска и дигитална технологија во наставниот процес.

ОСНОВНИ ЗАДАЧИ НА МНГ

*Развој на дијалектичката и материјалистичката мисла за светот и реалниот живот

*Познавање на основните природни и општествени и општествени фактори и нивна реципрочна поврзаност

*Развој на логичко мислење за донесување на правилни и реални заклучоци

*Разбирање на појавите, проблемите и на географските објекти на карта

*Запознавање со природните богатства и убавини на различни места и области во светот на нашата земја

*Развивање на љубов кон природата и бескомпромисно нејзино чување

*Запознавање со разликите на физичко-географските и економско-географските целини во светот и со нивното влијание врз развојот на економските и националните култури

*Запознавање со индустриски региони, енергетски и индустриски сировини во светот и нивната основа за развој на стопанството

*Запознавање со динамиката на искористување на природата и нејзините природни ресурси, степенот на развој на националните економии

*Оспособување на учениците за комплексни анализи на географскиот простор

*Развивање на работни навики за индивидуална и колективна одговорност во секојдневниот живот

*Систематизација, повторување, утврдување и објаснување на облиците и методите низ кои се изведува наставата по географија

*Разработување на повеќе начини за проверување и оценување на учениците

*Унапредување и разработување на разни форми на улогата и работа на релација наставник-ученик

*Запознавање со објектите каде се изведува наставата по географија

*Разрешување на потрешкотните и разработка на разни критериуми за вреднувањето на знаењето и вештините на учениците

*Планирање и подготовка на наставникот за секој час без разлика дали се обработува нова методска содржина или се врши утврдување или проверување на наставниот материјал.

МНГ со други научни дисциплини и нејзината поделба

МНГ е поврзана со повеќе научни дисциплини:

- Географски научни дисциплини
- Дидактиката
- Методологијата
- Психологија
- Филозофија
- Логика
- Социологија
- Историја
- Економски науки
- Политика
- Информатика, и др.

МЕТОДИКА НА НАСТАВАТА ПО ГЕОГРАФИЈА

ТЕОРЕТСКА или ОПШТА

Општи теоретски проблеми на наставната работа, наставните техники, методи, форми, независно од степенот на училиштето и карактерот на наставниот материјал

ПРАКТИЧНА или ПОСЕБНА

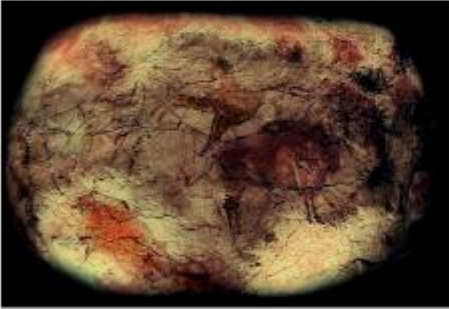
Посебни методички се грански или специфични методички по степенот на образованието и по географски дисциплини. Методика на физичка географија, Методика на економска географија, Методика на население и населби, и сл. Методика за основно, за средно и високо образование.

РАЗВОЈ НА ГЕОГРАФИЈАТА КАКО НАУКА

Период	Опис
Предисторија	Праисторискиот човек бил љубопитен и ја запознавал и набљудувал непосредната околина . Први докази – цртежите насликани по ѕидовите на пештерите. Покасно и први разни карти и знаци во вид на цртежи на разни објекти – ѕидови, карпи, камени плочи, кожи и сл.
Стар век	Мајкопска Ваза гравирана на сребро, пред 3000 г.пр.н.е. – цртеж гравура на една планина со две реки кои се спојуваат во езеро, во втор план се прикажани животни, птици и вегетација. Голем број на гравури низ целиот свет – Средна Азија, Кина, Индија, Персија Европа, Балкан, Северна Африка и сл. Егзистирале голем број на култури. ПИКТОГРАФИЈА – пренесување на географските сознанија во вид на цртежи и карти на камени и глинени плочи, разни вазни и сл. Асиро-Вавилонија, Египет, Кина, Индија, Персија, Грција, Македонија, Рим, ... Хомер, Питагора, Хекатеј, Хераклит, Страбон, Клаудије Птолемеј, Ератостен,...
Среден век	Козма Индикоплов, Масуд, Идриси, Ибн Багута, Ибн Хаукал, Е. Мартон,... Галилеј, Коперник,...
Нов век	Современа географија – Александар Хумболт, Карло Ритер, Алфред Хетнер, Видел де ла Блаш,... Анучин, Берг, Ханингтон, Престон Џејмс,... Јован Цвоник,...

Цртежи во пештери страи повеќе 18-15.000 г.пр.не.

Алтемира, Шпанија

Ласко, Франција

Камена
плоча од
Розета.
Натпис кој
датира од
1960
година
пред
новата ера.

**Најстара карта, Нипур -
Месопотамија 1600 г.пр.н.е.**

Карта на Светот, Вавилон 500 г.пр.н.е.

ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА ГЕОГРАФИЈАТА КАКО НАСТАВЕН ПРЕДМЕТ

Период	Опис
Стар век Среден век	Географските сознанија кај учениците се развивале во рамките на филозофијата, астрономијата, религијата и сл.
Нов век	<p>Прва книга за наставата по географија, како школски учебник, со наслов „Предавања на некои делови на Земјата“ е напишана од педагогот Неандер во XVI век . Опишување на појавите и објектите во неколку земји (планини, реки, градови, население,...) несистематизирани и многу стари.</p> <p>Во целиот XVIII век наставата по географија имал дескриптивен карактер без научни анализи.</p> <p>Во XVIII век географијата се применува како посебен наставен предмет в осредните училишта, а во почетокот на основните училишта во текот на XIX век. Денес наставата по географија како посебен наставен предмет е застапен во основните и средните училишта во многу земји во светот.</p>
Состојби денес	Голем број на географи чија преокупација е географијата како наставен предмет.

Јан Амос Коменски (1592-1670)

Чешки педагог.

Основач на методиката по предметот географија
Книга „Голема дидактика“
Методите на наставата по географија.
Теми: Земјата како небесно тело. Континенти.
Национална географија.
Систематски и комплексно.
Во средните училишта да се применува аналитичката метода на наставните содржини,...

Џон Лок (1632-1704)

Англиски филозоф.

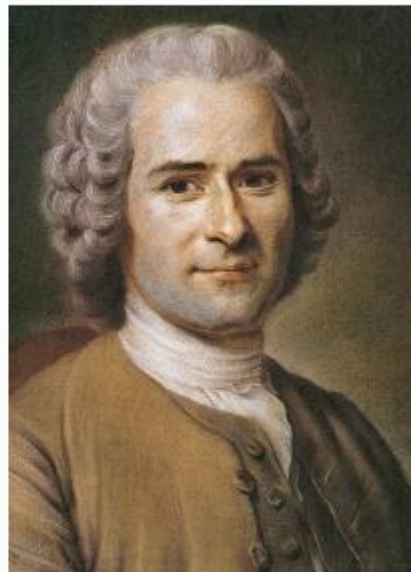
Географијата да се изучува со помош на карта, глобус и географски патувања - екскурзии во сите основни училишта.
Цел подетално запознавање со географскиот простор, појавите, процесите и проблемите.

Жан Жак Русо (1712-1778)

Женевски, швајцарски, француски.

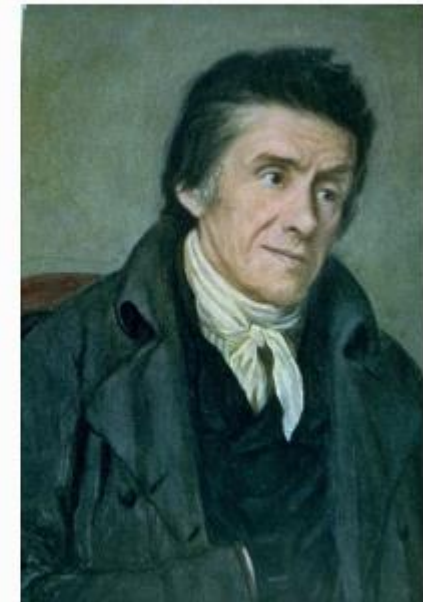
Филозоф, писател, енциклопедист.
Географијата да се изучува и преку набљудување на појавите, процесите и објектите во географскиот простор.
Да се организираат екскурзии во географскиот простор.
Поврзување на теоретските со практичниот живот.

Џон Хенрих Песталоци (1746-1829)

Швајцарски педагог.

Во географската настава треба да се применува принципот од поблиското кон подалечното .
Во процесот при набљудувањето треба да се направата скици, карти и модели.

РАЗВОЈ НА ГЕОГРАФИЈАТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во нашата земја од крајот на 60-тите години на XIX век се изучува во училиштата како посебен предмет.

КУЗМАН ШАПКАРЕВ (1824-1909)

Учител, учебникар, собирач, публицист.

Учебник „Кратко землеописание за малечки деца“ („Кратко опишување на Земјата за малечки деца“), издадено во Цариград во 1868 година.

Следните содржини:

Земјата како небесно тело.
Континенти (Европа, Азија, Африка, Америка и Австралија).

Поделба на географијата:

Природна географија,
Граѓанска географија, и
Статистичка географија.

-Развој во периодот помеѓу двете светски војни

-Развој по втората светска војна

-Развој на географијата по 1991 год.

ГЕОГРАФИЈАТА КАКО НАУЧЕН СИСТЕМ

- Географијата или геоспациологијата е научен систем која се занимава со проучувањето на Земјата како целина и нејзините региони како посебни.
- Објект на проучување е географскиот простор – релјеф, клима, вода, растителен, животински свет, население, населби, природни богатства, социо-економски развој и сл.
- Глобални научни дисциплини: теоретска географија, општа географија, регионална географија, географска регионализација.
- **ФИЗИЧКА ГЕОГРАФИЈА** (математичка, геоморфологија, климатологија, хидрографија, биогеографија, педогеографија, физичко-географска регионализација и др.)
- **ОПШТЕСТВЕНА ГЕОГРАФИЈА** (географија на население, географија на населби, економска географија, политичка географија, општествена регионализација и др.)
- Други географски подсистеми:
- **АПЛИКАТИВНА ГЕОГРАФИЈА** (научно-истражувачка работа, просторно планирање, надворешна трговија и политика, статистика, административна и др.)
- **ДРУГИ НАУЧНИ ГЕОГРАФСКИ ДИСЦИПЛИНИ** (историска географија, картографија, теорија на географска положба, заштита на природната и животната средина и др.)

Шема на географијата како научен систем

Теоретска географија		Општа географија		Регионална географија / Географска регионализација			
ГЕОГРАФИЈА <i>Геоспациологија</i>							
Физичка географија		Општествена географија		Други географски дисциплини			
-Математичка -Геоморфологија -Климатологија со метеорологија -Хидрологија -Биогеографска -Педогеографија -Физичко географска регионализација		-Географија на население (демогеографија) -Географија на населби (градски–селски, урбана–рурална) -Економска географија -Политичка географија -Индустриска географија -Аграрна географија -Сообраќајна географија -Туристичка географија		-Научно-истражувачка -Просторно планирање -Трговска географија -Географска статистика -Воена географија -Медицинска географија -Културна географија		-Историска географија -Картографија -Локациона географија -Заштита на животна средина -Војна топографија -Географија на религии -Развојна географија	

Шема на методиката на наставата по географија

РАЗВОЈ НА ГЕОГРАФСКОТО ЗНАЕЊЕ И МИСЛА

Принцип на акција и интеракција

Географските знаења можат да се издвојат како:

- прости знаења = запознавање со опкружувањето
- сложени знаења = на повисоко ниво, покомплексни, географска терминологија,...
- специјални знаења = посебно според наставната дисциплина
 - глобални географски знаења = на светско ниво
 - **ОПШТИ** знаења
 - **ПОСЕБНИ** знаења

ДИДАКТИЧКИ ПРИНЦИПИ ВО НАСТАВАТА ПО ГЕОГРАФИЈА

- Принципи кои гарантираат позитивни резултати
- **Дидактички принципи:** елементарни норми, интегрирани корелатери и регулатори на образовно-едукативната работа.
- **Дидактички принципи:**
 - принцип на научност;
 - принцип на нагледност;
 - принцип на свесна активност на учениците;
 - принцип на трајност на знаењата-економичност;
 - принцип на помнење;
 - принцип на систематичност и постапност;
 - принцип на конкретизација;
 - принцип на рационализација и економичност
 - други принципи (интеракција, интеграција-корелација, активност, истражување, мотивација, социјализација, актуелизација, оригиналност, индивидуализација, тимска работа, ...)

- принцип на научност и воспитно-образовна насоченост;
- принцип на диференцираност, систематичност и постапност;
- принцип на поврзување на теоријата со практиката;
- принцип на свесност и активност на учениците;
- принцип на нагледност;
- принцип на трајност и применливост на знаењата, вештините, навиките и способностите;
- принцип на индивидуализација и тимска работа;
- принцип на свесна активност и истражување;
- принцип на актуелизација и визуализација;
- принцип на рационализација и економичност;
- принцип на конкретизација и компарација на знаењата;
- принцип на приспособеност според возраста;
- принцип на мотивација;
- принцип на географско - топографска едукација и примена;
- принцип на познавање на локалниот и националниот простор;
- принцип на екообразование и заштита на животната средина;
- принцип на интеграција и корелација.

ПРИНЦИП НА НАУЧНОСТ

- Усвојување на научно-географски факти
- Соопштување на признати и научно докажани факти
- Да се има критичко-научен став
- Научно објаснување на појавите, проблемите, процесите и последиците

ПРИНЦИП НА НАГЛЕДНОСТ

- Набљудување – директно и индиректно / непосредно и посредно.
- Квалитетна настава, зголемена активност и трајност на знаењата.
- Споредба и активно мислење.
- Географската настава е најочигледна ако се изведува преку набљудување на терен.
- Излети, екскурзии и теренска настава учење надвор од училница и кабинет.
- Набљудување на природно-географски објект, појави, процеси, ...
- Набљудување и во училница/кабинет преку дијапозитиви, филмови, телевизија, слајдови, фотографии, компјутери, графикони, цртежи, табели, географски карти, глобус,...

ПРИНЦИП НА ТРАЈНОСТ НА ЗНАЕЊАТА

- Усвојување на темелни и трајни знаења
- Систематичност и постапност на знаењата
- Причинско-последични врски
- Објаснување и совладување на наставните содржини

ПРИНЦИП НА ПРИЛАГОДНОСТ НА НАСТАВАТА СПРЕМА ВОЗРАСТА НА УЧЕНИЦИТЕ

- Задолжително да одговара на возраста на учениците.
- Приспособеност спрема психофизичките способности.
- Метода на концентирчни кругови (ист материјал во основно и средно образование)
- Развојно линеарен систем во планирањето (според возраста и психофизичките способности), според логички систем.

ПРИНЦИП НА ТРАЈНОСТ НА ЗНАЕЊАТА

- Усвојување на темелни и трајни знаења
- Систематичност и постапност на знаењата
- Причинско-последични врски
- Објаснување и совладување на наставните содржини

ПРИНЦИП НА ПРИЛАГОДНОСТ НА НАСТАВАТА СПРЕМА ВОЗРАСТА НА УЧЕНИЦИТЕ

- Задолжително да одговара на возраста на учениците.
- Приспособеност спрема психофизичките способности.
- Метода на концентирчни кругови (ист материјал во основно и средно образование)
- Развојно линеарен систем во планирањето (според возраста и психофизичките способности), според логички систем.

ПРИНЦИП НА СВЕСНА АКТИВНОСТ

- Усвојување на знаења и факти причинско-последично поврзани.
- Размислувањата да бидат сериозни и во интерес на учениците.
- Мотивираност за активна работа во едукативно-образовниот процес.
- Активно вклучување на учениците во редовната настава, но и во дополнителната, додатната настава, теренска настава и слободните ученички активности активности,...

ПРИНЦИП НА СИСТЕМАТИЧНОСТ И ПОСТАПНОСТ

- Логичен и постапен распоред на содржините од наставниот процес.
- Четири дидактички правила:
 - од поблиску кон подалеку,
 - од просто кон посложено,
 - од лесно кон тешко,
 - од позната кон непознато.
- Други дидактички паравила:
 - од конкретно кон апстрактно, од помало кон поголемо, од теоретско кон практично, од описно кон апликативно, од ирелевантно кон релевантно, од релативно кон апсолутно, од нереално кон реално, од општо кон посебно,...

ПРИНЦИП НА КОНКРЕТИЗАЦИЈА

- Да го забележува светот така како што го гледа и го разбира.
- Да се има предвид и односот меѓу конкретното и апстрактното.
- Важни постапки при конкретизација на наставната материја:
 - Процес на набљудување
 - Процес на набудување и апстрактно мислење
 - Конкретизација на апстрактно мислење

ПРИНЦИП НА РАЦИОНАЛИЗАЦИЈА И ЕКОНОМИЧНОСТ

- Избор на она што е потешко, порационално, поекономично, поразбирливо.
- Отфрлање на она што е без значење и непотребно за учење.
- Потпирање на следните барања: рационално користење на времето, неопходни наставни факти, актуелни и непознати факти, познати процеси и случаи, современи барања, конкретни и нови наставни методи, користење на нови техники и технички помагала, нови типови на настава – активна, проблемска, теренска, квиз настава, ИКТ-ГИС, приспособување на психофизичките способности,...

ПРИНЦИП НА КОРЕЛАЦИЈА

- Задолжителна корелација со други наставни предмети.
- Корелација меѓу дидактичките принципи.
- Интеграција на дидактичките принципи.
- Нераскинливо егзистирање на дидактичките принципи во едно цело – единство или со примена на елементи од другите принципи.

УЛОГАТА НА ГЕОГРАФИЈАТА ВО ОПШТИОТ РАЗВОЈ НА ЛИЧНОСТА

- Географијата низ различни етапи во својата еволуција.
- Реална акција што зборува за вистината во географскиот простор – физички, општествено-економски.
- Сестрана персонална, интелектуална, морална, здравствена, физичка, техничка, еколошка,... едукација.

Интелектуална едукација

- Активна образовно-едукативна работа
- Стенување на знаења за појави, процеси, проблеми, објекти, последици,...
- Избор на содржини според интелектуалните способности,...
- Ширење на љубови и интерес за нови знаења,...
- Оспособување за независна работа,...
- Развој на географска логичка мисла,...

Морална едукација

- Хуманизам, солидарност, патриотизам, интернационализам,...

Естетска едукација - образование

- Забележување, вреднување, доживување, создавање,...

Физичко-здравствена едукација

- Излет, екскурзија, теренска настава, друг отворен простор,...

Техничко-работна едукација

- Политехничка едукација, мануелна и интелектуална работа,...

Геоколошка едукација

- Животен амбиент, средина, екологија, одржлив развој,...

Картографска, ИКТ, ГИС едукација

- Карти, разни дигитални уреди, интернет, програми, дигитална геоедукација, геомултимедија, ...

МЕТОДИ ЗА РАБОТА ВО НАСТАВАТА

- **Methodas**, грчаки збор = пат, начин или постапка на работа со чија помош се доаѓа до одредена цел
- Наставани методи = начин за работа или постапка со чија помош ги организираме и реализираме наставните содржини за ефикасно остварување на целите во наставата, стекнување на знаења, вештини, навики и способности на учениците.
- **Повеќе методи:** Усно излагање или Монолошка метода
- Раговор или Дијалошка метода
- Работа со текст
- Илустративно-демонстрациона метода
- Графички работи и лабораториски работи
- Метода на екскурзија

Поделба на методи за работа во наставата

ЈАНУШЕВИЌ

1. Методи за стекнување на знаење, вештини и навики или методи за обработка на нов наставен материјал	2. Методи за утврдување на материјалот

ДАНИЛОВ И ЈОСИПОВ

1. Методи на готови знаења	2. Методи за истражување

ПРОДАНОВИЌ

1. Вербално текстуални (усно излагање, разговор, работа со текст и писмени работи	2. Илустративно – фрмонстративни	3. Лабораториско експериментални

Изборот на методот за настава зависи од:

- Содржината на методската единица
- Воспитно-образовните цели на часот
- Обемот на предзнаењата кај учениците
- Подготвеноста на наставникот
- Наставните и нагледните средства со кои располага училиштето
- Материјалните средства
- Метото каде ќе се реализира методската содржина,...

Методи за работа во наставата по географија

- Монолошка или усни излагање
- Дијалошка или разговор
- Илустративно-демонстрациона или покажување
- Тест метода
- Метода на независна работа
- Дигитално-картографска
- Компјутерска - ИКТ или геоинформатика
- ГИС метода
- Мултимедијална
- Метода на теренска работа, екскурзија и излет во природа

Монолошка / акроматска или метода на усно излагање - предавање

- Хронолошки
- Логички
- Систематски
- Прилагодена според возраста на учениците
- Прилагодена според психофизичките способности
- Предавање, објаснување, опишување, информирање,...

Методи за разговор – дијалошка метода

- Настаник-ученик; Ученик-наставник; Ученик-ученик
- Логичко географско мислење
- Самоиницијатива, самодоверба, соговорник
- Проверка на знаењето
- Редослед во дијалогот,
- Развој на елоквентност,...
- Катехетички разговор – гр.зб. *kateheo* = проучувам со помош на прашања и одговори
- Хеуристички разговор – проблематски / поттикнува на размислување

Демонстрациона метода

- Систематско покажување на објекти, предмети, појави, процеси,
- Демонстрација на разни варијанти: демонстрација во училиница / кабинет; геокатче; демонстрирање на објекти во природа; демонстрација на терен; во лабораторија,...
- Демонстрација на слики-фотографии, слајдови, табели, графикони, филмови, ЦД, ДВД, карти, дијапозитиви, скици, модели, шеми, цртежи, тематски-наставни и документрани филмови, релјефи, блокдијаграми, радио, тв емисии, ...
- Демонстрација со глобус, карта, фотоапарати, двогледи, телескопи, радио и ТВ емисии, телуриум, геолошка збирка,...
- Епидијаскопи, фланелограф, визуелна табла, паметна и дигитална табла, графоскоп, компјутерска презентација ,...

Тест метода, Дигитално-картографска, ИКТ, ГИС, Мултимедија,...

- Дигитална ера, нови технологии, нови алатки, дигитални апарати и методи во наставата по географија
- Тест/квиз метода, проверка на знаења и вештини
- Дигитална картографија (карти, компаси, анероиди, ГГС,...)
- Независна работа, изработка на релјеф, кроки, скици, ученик метеоролог, петрограф, агроном, астроном, спелеолог, хидролог, истражувач,...
- ИКТ – ГИС, глобални географски системи, географска мултимедија,...
- Метода на теренска работа, екскурзија и излет во природа

ФОРМИ НА РАБОТА ВО НАСТАВАТА ПО ГЕОГРАФИЈА

- Фронтална форма
- Групна (парови, тројки и поголеми групи)
- Работа во парови
- Работа во групи (тројки, четворки,...)
- Масовна работа (допишивање/интенет, емисии...)
- Индивидуална работа
- Корелација / комбинација на методите

ФРОНТАЛНА ФОРМА НА РАБОТА ВО НАСТАВАТА ПО ГЕОГРАФИЈА

- Фронтална или колективна форма на работа
- Работа со цело одделение – на сите исти прашања и задачи, се обработува ист материјал
- Класична, но и главна форма на работа во наставната технологија
- Доминантана улога на наставникот, ученикот пасивен слушател
- **Предности:** економичност, рационалност, колективен дух, хуманизација, одговорност, индивидуални и колективни успеси, оптимализација, образовна работа ,...
- **Недостатоци:** просечни резултати, традиционален училишен систем, екстензивна настава, непочитување на индивидуалната работа и работа со подобрите и талентираниите ученици,...
- Кај нас се уште е присутна форма на работа во наставата по географија

ГРУПНА ФОРМА или облик на работа

- Групна (парови, тројки и поголеми групи)
- Работата во групи се реализира во две фази: Фаза за решавање на дадени задачи; и Фаза за објаснување на резултатите
- Работа во двојки-парови
- Работа во групи (тројки, четворки,...)
- Во училница/кабинет, на терен во природа,...
- Цртање, мерење, решавање проблеми, дискутирање, подредување, ...

ИНДИВИДУАЛНА И МАСОВНА ФОРМА

- Индивидуална работа: актуелна во развиените земји, индивидуални способности, самостојна работа, креативна работа,...
- Посебна едукација и подготовка на наставниот кадар
- Масовна работа преку допишување, списанија, радиоемисии, магнетофон, диктофон, ТВ-емисии, интернет, видео презентација,...
- Корелација / комбинација на повеќе методите во реализација на наставата во текот на часот

Посебни облици на наставата по географија

- **Формална и неформална настава – образование**
1. **Елементарна настава – редовна настава**
 - Дополнителна настава
 - Додатна настава
 - Продолжителна настава
 - Одбрана настава
 - Факултативна настава
 2. **Програмирана настава**
 3. **Компјутерска/дигитална/интернет настава/видео конференциска**
 4. **Екипна настава**
 5. **Проблемска настава,**
 6. **Излет, екскурзија и Теренска настава**

Елементарна наставата по географија

- **Редовна настава** – неопходна и предвидена со закон за секој ученик. Покрај многуте наставни предмети и географијата. Дефинирана и како национален предмет. Наставни теми, поттеми, содржини. Основно, средно и високо образование. Наставникот главна улога. Учебници, учебни помагала – читанки, прирачници, збирки, работни листови и сл.
- **Дополнителна настава** – се реализира за ученици кои не совладале одредени наставни теми предвидени со програмата. Настава во одредено време, одредена целна група, одредени теми.
- **Додатна настава** – за учениците кои имаат желба за пролабочување и проширување на знаењата. Посебен план за проширена работа. Посебен вид на работа со талентирани ученици.
- **Продолжителна настава** – само по 10-ти јуни, за ученици упатени на поправен испит. Се обработуваат само најважните теми и содржини.
- **Одбрана настава** – се организира за ученици кои покажуваат афинитети за важни географски проблеми и процеси. Специфична и според средините каде живеат учениците. Пр. специфични локални средини - туристички региони,...
- **Факултативна настава** – за ученици кои изразуваат желба и волја за учење на некоја географска дисциплина. Пр. за картографија, астрономија, и сл.

Посебна наставата по географија

Програмирана настава – повеќе дефиниции. Прецизирана настава со оперативни изразувања, за активностите и способностите. Во еден час примена на повеќе методи, техники и форми на работа. Посебни обуки, бидејќи подготовките се подолги. Подготовка за одредени теми и содржини. Прилагодување и на програмиран наставен материјал, како и на учебниците и учебните помагала.

Компјутерска/дигитална/интернет настава/видео/ конференци-ска - посебна улога во современата географија. Денес се применува во простори каде оваа технологија е доминантна и каде се направени обуки на наставниот кадар.

Екипна настава – е нов облик на наставна работа. Планирање, подготовка и обработка. Посебна организација и работа на учениците. В оедно одделение со повеќе наставници – географи, биолози,...пр. растителен и животински свет,...

Проблемска настава – Избор и поставување на проблем кој се истражува,...

Излет, екскурзија и теренска настава – усвојување на знаења проследено со директнинепосредни набљудувања на проблемите, појавите, процесите и објектите во географскиот простор.

НАСТАВНИ ТЕХНИКИ ПРИМЕНЛИВИ ВО НАСТАВАТА ПО ГЕОГРАФИЈА

- **Техники за читање и пишување** (Инсерт, Знам / Сакам да знам / Учам, Поставување на прашања,...)
- **Графички организатори** (Грозд, Венов дијаграм, Т-Табела, Табела на поими,...)
- **Кооперативно учење** (Коцка,...)
- **Дебатни техники** (Мрежа на дискусија,...)
- **Други техники** (Призма, Бура на идеи,...)
- **Инсерт**
- **Знам / Сакам да знам / Учам (ЗСУ)**
- **Поставување на прашања**
- **Грозд**
- **Венов дијаграм**
- **Т-Табела**
- **Табела на поими**
- **Коцка**
- **Мрежа на дискусија**
- **Призма**
- **Бура на идеи**

ИНСЕРТ

- Техника со користење на посебен систем на знаци
- Читање на некој текст, учениците активно следат и при читањето од страна на маргитните во текстот ги внесуваат следните знаци: ✓ – + ?
- ✓ потврден знак за нешто што претходно го знаете
- – минус за нешто кое е контрадикторно или не познато
- + плус доколку некои од информациите се нови
- ? Прашалник доколку информациите ве збунуваат или ако сакате да дознаете нешто ново
- **Чекори:** 1. Наставникот дава инструкции за читање и ставање на знаци; 2. Време за меѓусебно продуцирање на знаците; 3. По завршувањето на дискусиите се пополнува ИНСЕРТ табелата

ИНСЕРТ ТАБЕЛА

✓	–	+	?
Езеро	Промили	Длабиномери	Мртво Море
Релјеф	Депресија	Релативна и Абсолютна височина	Криптодепресија
-	-	-	-
-	-	-	-
-	-	-	-
-	-	-	-

ЗНАМ / САКАМ ДА ЗНАМ / УЧАМ/НАУЧИВ (ЗСУ-ЗСН)

- Техниката ЗСУ се состои во пополнување на дадена табела
- Секогаш со читање на текст, предавање или следење филм и сл.
- Пополнувањето е постепено, после следи дискусија и внесување во ЗСУ таблата
- **Чекори:** Во колоната ЗНАМ се впишува она што учениците го знаат за темата; Во колоната САКАМ ДА ЗНАМ се впишуваат прашањата за кои се јавува интерес или она што би сакале да го научат; Во колоната УЧАМ се впишуваат она што учениците го научили во текот на часот

ЗСУ/Н ТАБЕЛА

ЗНАМ	САКАМ ДА ЗНАМ	УЧАМ/НАУЧИВ
Што мислите дека знаеме ?	Што сакаме да научиме ?	Што научивме ?
-	-	-
-	-	-
-	-	-
-	-	-
-	-	-
-	-	-

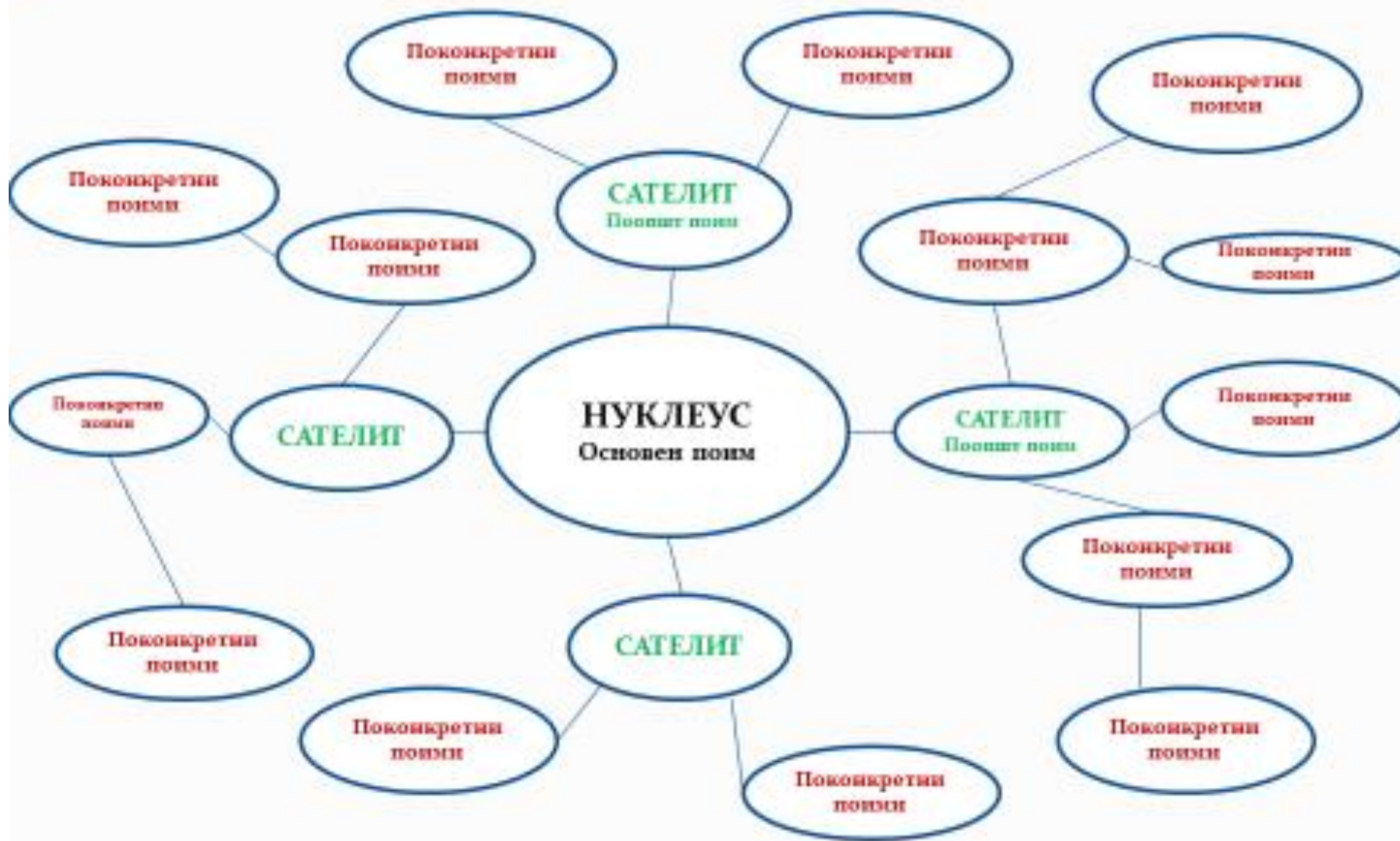
ПОСТАВУВАЊЕ ПРАШАЊА

- Наизманично читање на пасуси и поставување прашања
- Три начини на реализација на техниката
- **Прв начин:** Наставникот избира учениците во парови или тројки кои ги менуваат улогите, еден од учениците по читањето е во улога на наставник а останатите во улога на ученици, по секој пасус следи промена на улогите, наизменично поставување и одговарање на прашања
- **Втор начин:** Наставникот чита пред целиот клас, потоа книгите се затвораат, наставникот поставува прашања учениците одговараат и обратно
- **Трет начин:** Се користи со целиот клас, определени тимови од по три ученици, кои ги менуваат улогите

ГРОЗД

- Општо правило: прво следи Основен поим или клучен збор во првиот круг (нуклеус) се разгранува на поопшти поими (сателити), па потоа секој од нив се разгранува на поконкретни поими.
- **Чекори:** 1. Се пишува клучен збор во центарот на хартијата или училишната табла; 2. Следи запишуваат изрази или поими поврзани со избраната тема; 3. Се цртаат и врски според правилото, основниот поим во центарот, а другите поими и зборови преку врска во други кругови
- Работа во парови, мали групи, големи групи или заедно со целото одделение-клас
- Презентација на групите преку споделување на гроздот

ГРОЗД

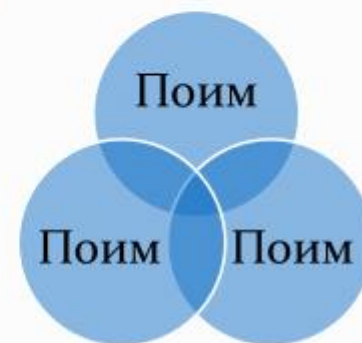
ГРОЗД

ВЕНОВ ДИЈАГРАМ

- За идентификување и разграничување на сличните и различните карактеристики на два или повеќе поими
- Два или повеќе преклопени круга со заеднички простор во средината
- Работа индивидуално, во пар или групи
- **Чекори:** 1. Наставникот црта Вен дијаграм и дава насоки; 2. Учениците индивидуално или во пар или групи го пополнуваат Вен дијаграмот; 3. Презентација - размена на пополнетите дијаграми

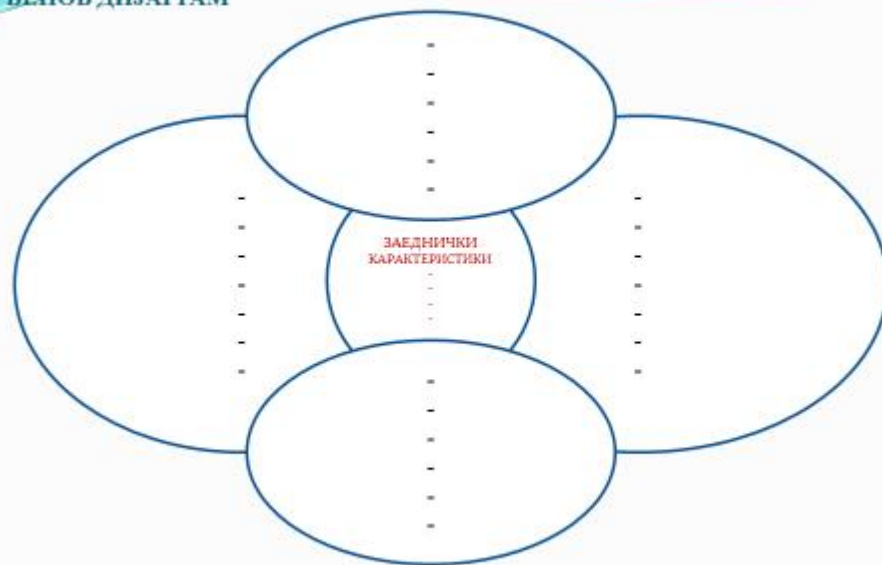
ВЕНОВ ДИЈАГРАМ

ВЕНОВ ДИЈАГРАМ

ВЕНОВ ДИЈАГРАМ

T - ТАБЕЛА

- T-табела за споредување на два става за иста тема
- **ДА – НЕ** или **ЗА – ПРОТИВ**
- Работа индивидуално, во пар, групи или со цело одделение/клас
- Чекори: 1. Наставникот ја задава темата за дискусија; 2. Учениците цртаат T-табела, размислуваат и ја пополнуваат; 3. Презнтација – размена на T-табелите

T - ТАБЕЛА

ДА / ЗА	НЕ / ПРОТИВ
-Причини за ... -	-Причини против... -

ТАБЕЛА НА ПОИМИ

- Се користи за споредување на неколку содржини во однос на заедничките карактеристики
- Табелите на поими може да бидат изработени како вежба, за време на дискусија која трае цел час
- Табелата на поими служи за објаснување, анализа и за оценување на учениците
- **Чекори:** 1. Се црта табела со неколку колони и редови; 2. Во редовите се впишуваат поимите што се споредуваат а во колоните се впишуваат карактеристиките според кои се споредуваат поимите; 3. Можни одговори се: ДА – НЕ, Мала-голема, добра-лоша, добри-слаби , развиен-неразвиен и слично.

ТАБЕЛА НА ПОИМИ

Поими Поими	ФРАНЦИЈА	ГЕРМАНИЈА	ВЕЛИКА БРИТАНИЈА	ИТАЛИЈА
Површина	Најголема	Средна	Голема - Остров	Најмала - Полуостров
Релјеф	Низинско- ридско- планински	Низинско- ридско- планински	Низинско- ридско- планински	Низинско- ридско- планински
Хидрографија	Реки-езера- каналы	Реки-езера- каналы	Реки-езера- каналы	Реки-езера
Клима	Разновидна	Умерено- континентална	Приморска	Медитеранска
Вегетација	Разновидна	Разновидна	Разновидна	Разновидна
Население	Французи	Германци	Англичани	Италијани
Населби	Париз	Берлин	Лондон	Рим
Стопанство	Развиено	Развиено	Развиено	Развиено
Туризам	Развиен	Развиен	Развиен	Развиен

ПРИЗМА

- Техника на комбинација од спонтани асоцијации на зборови на даден поим (најчесто именка, а може и разни други зборови)
- Се состои од два дела: дивергентно мислење (значење на поимот), во вториот дел се прави синтеза на асоцијацијата
- Призмата се формира преку следните **чекори**: 1. Се избира клучен поим од тема што се работи; 2. Во првиот ред се пишуваат првите два збора што ќе ни паднат на ум, како асоцијација на првиот збор; 3. Потоа се впишуваат по две асоцијации на двата збора поврзани со клучниот збор; 4. Процесот продолжува уште најмалку два пати; 5. Потоа почнува синтезата преку разграничување на зборовите; 6. На крајот се впишува последниот збор што се поврзува со клучниот поим

ПРИЗМА

БУРА НА ИДЕИ

- Едноставна техника за која поттикнува различни идеи и мислења или предзнаења за одредено прашање
- **Чекори**: 1. Наставникот поставива прашање за кое бара првични идеи и мислења; 2. Учениците индивидуално ги запишуваат сопствените идеи и мислења (6-7 мин.); 3. Споделување на запишаните идеи и мислења во пар, група или со целиот клас (5-6 мин.); 4. Учениците ги кажуваат идеите и мислењата, а наставникот води сметка за нивната точност (10 мин.); 5. Наставникот или учениците ги запишуваат сите кажани идеи и мислења на табла (10-12 мин.).

БУРА НА ИДЕИ

Кои се карактеристиките на хидрографијата во Република Македонија ?

- Извори...
- Реки ...
- Речни сливови ...
- Главни реки...
- Притоки...
- Брани – акумулации....
- Езера...
- Природни езера ...
- Вештачки езера...
- Стопански значење...
-
-
-

РАСПРЕДЕЛБА НА НАСТАВНИТЕ ТЕХНИКИ ВО ТРИ ФАЗИ ОД ЧАСОТ (ЕСР – РАМКА)

ЕВОКАЦИЈА	СФАЌАЊЕ НА ЗНАЧЕЊЕТО	РЕФЛЕКСИЈА
Бура на идеи	ИНСЕРТ	ИНСЕРТ табела
Табела на предвидување	СТОП техника	ЗСУ
ЗСУ	Табела на предвидување	Скелетен приказ
Клучни зборови	Поставување прашања	Дневник со двоен запис
5 (10) – минутен состав	Дневник со двоен запис	5 (10) – минутен состав
Насочена имгинација	Три клуча и една брава	Прозорец
Прозорец	Сложувалка	Скелетен приказ
Скелетен приказ	Литературни кругови	Петоред
Петоред	Групно истражување	Испрашување на авторот
Грозд	Заскливо предавање	Три клуча и една брава
Вен дијаграм		Грозд
T-табела		Вен дијаграм
Табела на поими		T-табела
Коцка		Табела на поими
Призма		Вртелешка
Измешани секвенци		Коцка
Каменот што зборува		Апли
		Мрежа на дискусија
		Каменот што зборува

СЛОБОДНИ УЧЕНИЧКИ АКТИВНОСТИ

- Секција по географија
- Клуб на љубители на географијата
- Географско-историска секција
- Претседател на секцијата најдобриот ученик
- Раководител – ментор е наставникот или наставници
- Членови: ученици кои имаат повисоки оценки, но и ученици кои ја „сакаат“ географијата
- Планирање на активностите
- Еднаш неделно или два пати месечно
- До 30 часови годишно
- Состаноци во училница
- Реализација: во училница, во кабинет, на терен и сл.
- Додатна настава – со најдобрите и талентирани ученици
- Подготовка за натпревари
- Дополнителна настава ученици со пониски оценки

Организација на наставен час по географија

- Во училница
- Во кабинет
- На терен
- Организација на часот
- Типови на наставни часови,...
- Подготовка,...
- Реализација,...
- Проверување и оценување,...

ИЗЛЕТИ, ЕКСКУРЗИИ И ТЕРЕНСКА НАСТАВА по географија

ФОРМИ НА
НАСТАВА ПО
ГЕОГРАФИЈА
НАДВОР ОД
УЧИЛНИЦА

ИЗЛЕТИ

ЕКСКУРЗИИ

ТЕРЕНСКА
НАСТАВА

ПОДЕЛБА СПОРЕД НИВО НА СЛОЖЕНОСТ НА ПОДГОТОВКА И РЕАЛИЗАЦИЈА

3

ИЗЛЕТ

организирано излегување на учениците надвор од училиштето во природа, објект или населба

Целна група	Место на реализација	Карактер	Цели	Подготовки
Ученици од -Одделенска настава	Во природа Низ населба	Рекреативен	Директно/ непосредно запознавање со објекти од локалната средина	Директно запознавање на наставникот со теренот, маршрутата на движење и објектите
-Предметна настава	Во парк Во други објекти	Едукативен	Согледување на влијанието на човекот врз природата и објектите	

4

ЕКСКУРЗИЈА

ОПШТИ КАРАКТЕРИСТИКИ

Поим	Цели и задачи	Целна група	Карактер
Организирана форма на наставна работа надвор од училиштето /факултетот/ со цел учениците /студентите/ непосредно да воспостават контакт со природата, местата, објектите, предметите и појавите.	ЦЕЛИ Воспитни Образовни Функционални Истражувачки ЗАДАЧИ Информативни <i>(сознајни, когнитивни, материјални)</i> Функционални <i>(оперативни, формативни, психомоторички)</i>	Ученици од	Културно-забавен
		Основно образование	Рекреативен
		Средно образование	Едукативен или наставен
		Студенти	Наставно-научен
		Високо образование	Истражувачки Научен

5

ЕКСКУРЗИЈА

(КОМПОНЕНТИ НА ЕКСКУРЗИЈАТА)

Поделба на екскурзиите			
Според карактеро-целите и задачите	Според местото	Според опфатот на ученици	Според начинот на планирање
- Наставно-рекреативни -Туристичко-рекреативни	- Локални - Регионални - Национални - Во странство	-Една паралелка -Две или повеќе паралелки /класови-години/ -Сите ученици на генерација -Сите ученици на училиштето	-Предметен наставник -Стручен актив на наставници -Наставнички совет -Годишни планови и програми
Според содржина-темата -Тематски -Комбинирани -Комплексни	Според времето на траење - Неколкучасовни - Полудневни - Еднодневни - Дводневни - Повеќедневни	-Студенти на година -Сите студенти на факултет	-Совет на родители -Ученичка /студенска/ заедница

6

ЕКСКУРЗИЈА

(ПРОГРАМИРАЊЕ)

-Организациско-технички подготовки <i>(директно запознавање на наставникот со теренот и објектите)</i>	-Утврдување место, термини за поаѓање, посети, должина на престој, враќање итн.	-Обезбедување превоз, храна, ноќевање и сл.	-Подготовки во врска со посета на објектите
<p>-Дефинирање на трошоци за превоз, ноќевање, исхрана, влезници за посета на музеи и други објекти;</p> <p>-Договор за сопствен ангажман или ангажман на туристичка агенција, наставник/ци водич/и, туристички водич/и, придружник, лекар, психолог и сл.</p>			

7

ЕКСКУРЗИЈА

СТРУЧНО ОБЛИКУВАЊЕ

ПОДГОТОВКИ	РЕАЛИЗАЦИЈА	СРЕДУВАЊЕ НА ПОДАТОЦИТЕ
<p>Наставни и Технички</p> <p>За наставникот</p> <p>-Почување на теренот и материјата</p> <p>-Изработка на инструменти (скици, шеми, прашалници, неми карти и др.)</p> <p>-Носење на инструменти</p> <p>За учениците</p> <p>-поделба на групи</p> <p>-давање задолженија</p>	<p>-Кратки објаснувања <i>(наставник, ученик, студент, туристички водич, кустос, асистент, техничар, инженер и сл.)</i></p> <p>-Пополнување на скици, шеми, неми карти, прашалници и сл.</p> <p>-Прибирање на примероци, проспекти и сл.</p>	<p>-Прибирање на фотографии, примероци, разгледници и сл.</p> <p>- Обработка на податоците</p> <p>-Изработка на извештај</p>
		ПРЕЗЕНТАЦИЈА
		<p>Училишно пано,</p> <p>Изложба,</p> <p>Училишен весник,</p> <p>Друг начин на презентација</p>

8

ТЕРЕНСКА НАСТАВА

ОПШТИ НАСОКИ

ОПШТ ПОИМ:

- Секоја добро организирана и реализирана настава надвор од училницата и училиштето од страна на наставникот и учениците / студентите со цел што поопстојно и пообјективно да се запознаат со знаења се нарекува теренска настава.

ПРЕДМЕТ:

- **Геопросторот** *(природната средина, животната средина, населбите, стопанските објекти и сл.)*

ТЕРЕНСКА ГЕОГРАФИЈА

- „Набљудувачко-истражувачка работа“ „Интензивен практично-реален предмет кој може да биде искусен од прва рака“ „Поглед како да се чита околината“

9

ТЕРЕНСКА НАСТАВА

ОПШТИ КАРАКТЕРИСТИКИ

Стручен поим	Цели, задачи, вештини и способности	Целна група	Карактер
<p>Стручна и наменски организирана форма на наставно истражувачка работа надвор од училиштето</p> <p>/факултетот/ со цел учениците</p> <p>/студентите/ непосредно да воспостават контакт со природата, местата, објектите, предметите и појавите.</p>	<p>ЦЕЛИ</p> <p>Воспитни, Образовни</p> <p>Функционални, Истражувачки</p> <p>ЗАДАЧИ</p> <p>Информативни <i>(сознавени, когнитивни, материјални)</i></p> <p>Функционални <i>(оперативни, формативни, психомоторички)</i></p> <p>ВЕШТИНИ И СПОСОБНОСТИ</p> <p>Перцепција, Манипулација, Прецизност, Адаптација, Креативност, Артикулација</p> <p>Реакција, Ориентација итн.</p>	<p>Ученици од</p> <p>Основно образование</p> <p>Средно образование</p>	<p>Рекреативно-едукативен</p> <p>Наставно-истражувачки</p>
		<p>Студенти</p> <p>Високо образование</p>	<p>Наставно-научен</p> <p>Истражувачки</p> <p>Научен</p>

10

ПОДЕЛБА НА ТЕРЕНСКАТА НАСТАВА

Според местото

(во природа, во населба, во стопански или друг објект)

- Локален простор
- Регионален простор
- Национален простор

Според времето

- Теренски наставен час
- Полудневна теренска настава
- Еднодневна теренска настава
- Повеќедневна теренска настава

Според содржината – тематика

- Тематска или строгонаменска
- Повеќетематска или полинаменска
- Комплексна или интердисциплинарна

11

ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ И СПОСОБНОСТИ

- Поврзување на теоријата со праксата;
- Развивање на просторна логика;
- Непосредно практикување на причинско-последичната географска логика;
- Развивање способност за набљудување, запазување и воочување на географските предмети, облици, појави и процеси;
- Создавање можности за продлабочување, проширување, збогатување и проверување на теоретското знаење;

12

- Развивање способности и вештини за ориентација во просторот;
- Идентификување на предностите, проблемите и критичко размислување за улогата на човекот во животната и природната средина;
- Можност за запознавање на локалната, регионалната средина и националниот простор;
- Развивање способности за креирање и водење интервју, анкети, разговор, изработка на прашалници и сл.;
- Развивање на патриотизам, социјализација, солидарност, другарство, хуманост и сл.

13

- Јакнење на работа во групи, парови и индивидуално;
- Јакнење на упорноста, истрајноста одговорноста;
- Развивање смисла за убаво, љубов спрема природата, природните убавини, природните и културно – историските споменици;
- Подигнување на географско - еколошката култура кај учениците/ студентите;

14

- Развивање вештини за користење на компас и разни други инструменти (*кривиномер, GPS-инструменти, термометар, барометар, aneroid, ветроказ, двоглед, телескоп и др.*);
- Развивање способности за изработка и користење на планови, топографски и други географско – тематски карти (*сообраќајни - патни, туристички, стопрански и др.*);
- Развивање способност за геопластично и уметничко претставување на просторот (*изработка на цртежи, скици, кроки, блокдијаграми, пресеци, профили, шеми, фотографирање, снимање со камера и сл., кои можат да послужат при изработка на макети и модели на природни облици, населби итн.*)

15

СТРУЧНО ОБЛИКУВАЊЕ (ФАЗИ НА РЕАЛИЗАЦИЈА)

1. Подготовка на наставникот
2. Подготовка на учениците/студентите
3. Реализација на теренската настава
4. Донесување заклучок
5. Презентација на резултатите од теренската настава

16

1. ПОДГОТОВКА НА НАСТАВНИКОТ

- Добра поставеност на содржината, целите и задачите;
- Теоретска проверка на стручната и популарната литература во врска со планираната теренска настава;
- Планирање на маршрутата и времето за реализација на теренската настава;
- Прибирање на картографски прилози и разни инструменти кои што се користат за време на теренската настава;
- Практично запознавање на наставникот со теренот;
- Организирање на патувањето (*автобус,*

17

- Добро осмислување и организирање на фазите и ангажираноста на учениците / студентите за време на целиот тек на теренската настава;
- Идентификување на начинот за водење белешки, графички прилози, прибирање примероци и сл.;
- Избирање на анкетни прашалници, скици, планови...
- Изработка на структура на дневник – бележник, за наставникот и за учениците / студентите/ во вид на прашалник (*се пополнува за време и по теренската настава*)
- Одредување на најнеопходни средства за реализација на теренската настава;
- Други активности во зависност од природната и сложеноста на теренската настава.

18

2. ПОДГОТОВКА НА УЧЕНИЦИТЕ / СТУДЕНТИТЕ

- Добивање информација од страна на наставникот за реализација на теренската настава;
- Запознавање со содржината и целите на теренската настава;
- Запознавање со маршрутата, времето и начинот на реализација на теренската настава;
- Поделба на групи и давање задолженија;
- Запознавање со материјалот и подготовка на пригодни текстови;
- Запознавање со инструменти и начинот на работа;

19

- Запознавање со начинот на пополнување на подготвените неми карти, скици, шеми, пресеци, графикони, табели и слично;
- Запознавање со начинот на водење на интервју, прибирање белешки и пополнување на анкетни прашалници;
- Запознавање со начинот на прибирање на разни примероци;
- Запознавање со потребните помагала, прибор и опрема кои треба да се носат за време на реализација на теренската настава (*бележници, топографски карти, компас, фотоапарат, видео камера, двоглед, други инструменти, храна, облека ...*)

20

3. РЕАЛИЗАЦИЈА НА ТЕРЕНСКАТА НАСТАВА

- Избор на терен;
- Следење на реализацијата;
- Водење дневник – бележник за текот на работата;
- Давање непосредни насоки, помош и сл.;
- Непосредно фотографирање, снимање на работата;
- Други активности од наставникот во прилог на успешно реализирање на теренската настава.

21

4. ДОНЕСУВАЊЕ ЗАКЛУЧОК

- Усни коментари во врска со теренската настава;
- Писмени коментари во врска со теренската настава:
 1. Пополнување на прашалник во врска со реализираната теренска настава (*пополнува секој ученик/студент*);
 2. Давање оценка за ангажираноста на секој ученик/студент за време на теренската настава (*пополнува секој ученик/студент*);
- Анализа и давање оценка на пополнетите ученички/студентски скици, неми карти, прашалници и сл., од страна на наставникот;
- Селекција на материјалите и формирање на група за јавна презентација.

22

5. ПРЕЗЕНТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ

- Изложба на географското пано;
- Фото изложба;
- Изработка на документарен филм и DVD;
- Презентација пред учениците, стручниот актив или наставничкиот совет;
- Простор во училишниот весник;
- Подготовка на стручен труд;
- Друг начин на презентација (*Мултимедијална презентација во училиштето, ТВ - емисија, Фестивал на документарен филм, Веб страна на училиштето/факултетот и др.*)

23

ЗАСТАПЕНОСТ НА БЛУМОВАТА ТАКСОНОМИЈА

ПОДРАЧЈЕ НА АКТИВНОСТИ

КОГНИТИВНО	АФЕКТИВНО	ПСИХОМОТОРНО
Знаење	Перцепција	Перцепција
Разбирање	Реагирање (одзив)	Основни-фундаментални движења
Примена	Усвојување на вредносна ориентација	Манипулација
Анализа	Организација на вредносните ориентации	Прецизност
		Атрикулација
Синтеза	Интернализација-усвојување на вредносните	Адаптација
Оценка		Креативност

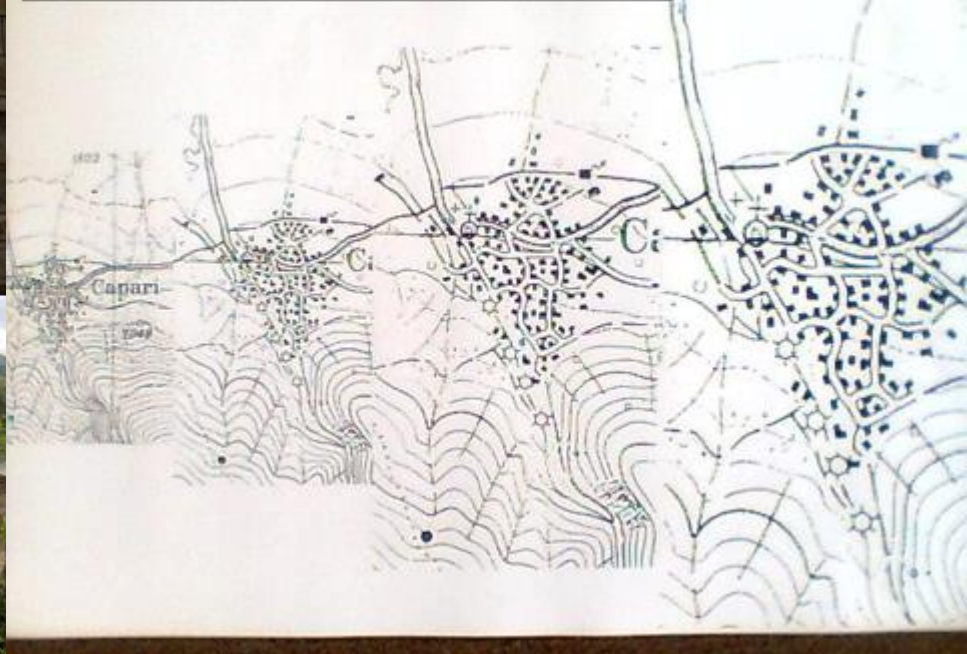
24

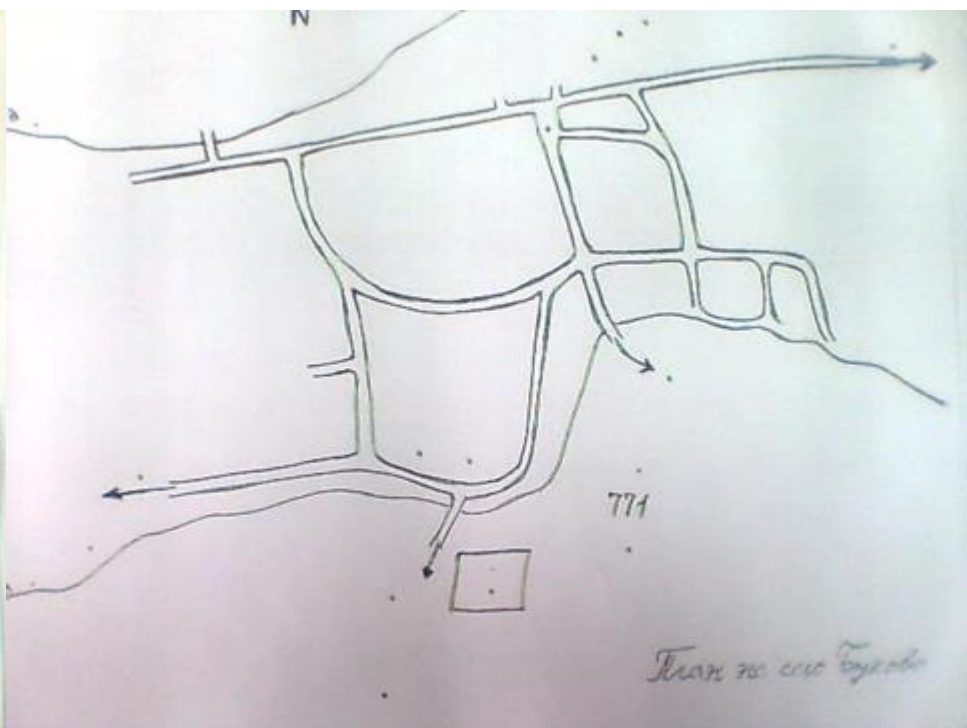
Реализација на планираната теренска настава од страна на наставниците

Постапки при изработка на разни инструменти

Планирање на теренска настава

Реализација со ученици

ПЛАНИРАЊЕ И ПОДГОТОВКА НА НАСТАВАВЕН ЧАС

1. Годишно планирање
2. Тематско планирање
3. Дневно планирање

Образец 1

ГОДИШЕН ГЛОБАЛЕН ПЛАН

Училиште и општина: _____

Наставен предмет: ГЕОГРАФИЈА Одделение/година _____

Учебна _____ година

рб	НАСТАВНА ТЕМА	Број на часови за				Време на реализација
		Нови наставни содржини	Повторување	Друг вид на часови	Σ	

Датум на изработка: _____

Предметен професор: _____

Директор: _____

1. Општи и посебни цели и задачи:

2. Услови за работа:

3. Дидактички односи и корелација:

4. Типови на наставни часови:

5. Средства и постапки за следење, проверување, вреднување и оценување:

6. Сознанија од реализација на годишната програма

(констатации и забелешки):

_____ год.

Предметен професор: _____

Директор: _____

ГОДИШЕН ГЛОБАЛЕН ПЛАН

Училиште и општина: ДСУ-Гимназија „Јосип Броз – Тито“ - Битола

Наставен предмет: ГЕОГРАФИЈА Одделение/година II

Учебна 2002/2003 година

Р.б.	НАСТАВНА ТЕМА	Број на часови за			Вкупно	Време на реализација
		Нова наставна содржина	Повторување	Утврдување		
1.	ЕТНОГЕОГРАФСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	3	1	/	4	IX
2.	ПРИРОДНО-ГЕОГРАФСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	19	9	1	29	IX – XII
3.	СОЦИО-ГЕОГРАФСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	9	3	1	13	XII – II
4.	СТОПАНСКО-ГЕОГРАФСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	16	9	1	26	III – VI
ВКУПНО		47	22	3	72	IX – VI

Предметен професор: _____

ГОДИШЕН ГЛОБАЛЕН ПЛАН

Училиште и општина: ДСУ-Гимназија „Јосип Броз – Тито“ - Битола
 Наставен предмет: ГЕОГРАФИЈА Одделение/година III
 Учебна 2002/2003 година

Р.б.	Наставна тема	Број на часови			В К У П Н О	Време на реализација
		Наставни содржини	Интерактивни и часови	ПРОЕКТ Истражување презентација		
1.	Вовед	1	/	/	1	
2.	ПРИРОДНО-ГЕОГРАФСКИ ОДЛИКИ И ВЛИЈАНИЕТО НА ЖИВОТОТ НА ЗЕМЈАТА	7	6	2	15	IX-X
3.	АНТРОПОГЕНИ ОДЛИКИ	5	5	2	12	XI-XII
4.	ЕКОНОМСКИ ОДЛИКИ	6	6	2	14	XII-II
5.	ТЕРЦИЈАЛНИ ДЕЛНОСТИ	6	6	3	15	III-IV
6.	ЗАШТИТА И УНАПРЕДУВАЊЕ НА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА	5	5	5	15	IV-VI
	ВКУПНО	29	29	14	72	IX-VI

Датум на изработка: _____ Предметен професор: _____
 Директор: _____

1. Општи и посебни цели и задачи:

- Учениците да усвојат основни знаења за Земјата и нејзината положба во вселената;
- Да ги сфатат последиците од движењата на Земјата;
- Да се запознаат и со другите небесни тела и нивната положба во Сончевиот систем;
- Да се запознаат со глобусот и со картографската мрежа и користењето на географската карта;
- Да се запознаат и да го разберат влијанието на природно-географските одлики врз животот на Земјата;
- Да ја сфатат потребата од неопходна заштита на Земјата од загадување и одговорноста на човекот и општеството за заштита на животната средина
- Да ги дефинира, разликува, споредува и класифицира природно-географските одлики.

2. Услови за работа:

- училишница или кабинет по географија;
- избор на поголем број материјално-технички средства и помагала;
- збирка на најразлични географски карти (физички, политички, стопански);
- збирка на тематски карти (сообраќајни, туристички, геолошки, биогеографски, климатски, педолошки, демографски, културногеографски, индустриски итн.)
- збирка на топографски карти, планови на населби и слично;
- збирка на разни цртани изработки карти, шеми, графикони, пресеци итн.;
- разни други збирки: на релјефни модели, на карпи, руди, минерали, почви, семиња итн.
- збирка на фотографии, слајдови, атласи, фолини, видео ленти, CD пакети итн.;
- разни учебници по географија, стручна и популарна географска и друга сродна литература, енциклопедии, атласи, списанија, брошури, прирачници итн.;
- други нагледни средства: глобус, план и метар, компас, компјутери и слично.

3. Дидактички односи и корелација:

- со сродни географски науки и научни дисциплини; (да се наведат кои)
- со други наставни предмети и содржини; (да се наведат кои)
- со внатрешна и надворешна интеграција и корелација (во рамките на училиштето, со други училишта, со невладини организации, работни организации, локална самоуправа и слично)

ГОДИШЕН ГЛОБАЛЕН ПЛАН

Училиште и општина: ДСУ-Гимназија „Јосип Броз – Тито“ - Битола
 Наставен предмет: ГЕОГРАФИЈА Одделение/година V
 Учебна 2003/2004 година

Р.б.	НАСТАВНИ ТЕМИ И ПОДТЕМИ	Број на часови				Време на реализација
		Нови наставни содржини	Повторување	Друг вид на часови	S	
1.	Вовед во географијата	1	/	/	1	IX 2003
2.	Земја- форма и големина	2	1	/	3	IX 2003
3.	Земја во сончевиот систем	6	2	1	9	X-XI 2003
4.	Од глобус на географска карта	3	1	1	5	XII-I 2003/4
5.	Природно географски карактеристики на Земјата и животот на луѓето	12	4	2	18	I-VI 2004
	<i>Релјеф</i>	3	1	/	4	I-II 2004
	<i>Водите на Земјата</i>	4	1	1	6	III -IV 2004
	<i>Време и клима</i>	3	1	1	5	IV-V 2004
	<i>Растителен и животински свет</i>	2	1	/	3	V-VI 2004
	ВКУПНО	24	8	4	36	01.IX 2003 10.VI 2004

Датум на изработка: _____ Предметен наставник: _____
 Директор: _____

4. Типови на наставни часови:

- Обработка на нови наставни содржини, мешани часови, интерактивни, демонстрирање на карта, преку разни интерактивни методи на следење, вреднување и оценување знаење, сктивност, креативност, сваќања, како и преку писмено изразување- контролна задача, тест метода, работни листови и слично.

5. Средства и постапки за следење, проверување, вреднување и оценување:

- преку примена на осмислени програмски задачи и прашања и на разни методи и техника за вреднување во кои се опфатени содржините од наставната единица во кои се опфатени содржините од наставната единица (знаење, активност, креативност, самооценување и др. постапки на проверување вреднување и оценување);
- преку осмислени степени на совладаност на содржините (препознавање, дефинирање, редефинирање, слободно опишување, објаснување, демонстрација, примена и слично.);
- преку континуирано евидентирање на интерактивноста и истражувачките способности, итн.

6. Сознанија од реализација на годишната програма (констатации и забелешки):

- За наредната учебна година планирам наставната програма да ја реализирам со користење на CD пакети, компјутери и енциклопедиска литература.

_____ год.

Предметен професор:

Директор:

Образец 2.

ТЕМАТСКИ ПЛАН

Училиште и општина: _____
 Наставен предмет: ГЕОГРАФИЈА Одделение/година _____
 Учебна _____ година
 ТЕМА БР. _____
 НАСЛОВ НА ТЕМА: _____

р.б.	НАСТАВНИ СОДРЖИНИ	Време на реализација

Датум на изработка: _____

Предметен професор: _____
 Директор: _____

1. Цели и задачи:

2. Услови за работа:

-

3. Дидактички односи и корелација:

-

4. Средства и постапки за вреднување:

-

5. Сознанија од реализација на темата:

_____,_____,_____ год.

Предметен наставник

Директор

ТЕМАТСКИ ПЛАН

Училиште и општина: _____
 Наставен предмет: ГЕОГРАФИЈА Одделение/година _____
 Учебна _____ година
 ТЕМА БР. I
 НАСЛОВ НА ТЕМАТА: Македонија - етнографски карактеристики

р.б.	СТРУКТУРА НА ТЕМАТА	Време на реализација
1.	Име и етнографски карактеристики на Р.Македонија	04.09.20.
2.	Географска и сообраќајна положба на Р.М.	06.09.20.
3.	Граници и големина на Р.Македонија	11.09.20.
	<i>Повторување на 1, 2 и 3</i> <i>(Утврдување на тема I)</i>	14.09.20.

ТЕМАТСКИ ПЛАН

Училиште и општина: _____
 Наставен предмет: ГЕОГРАФИЈА Одделение/година _____
 Учебна _____ година

ТЕМА БР. II
 НАСЛОВ НА ТЕМАТА: Природно-географски карактеристики на Р. Македонија

р.б.	СТРУКТУРА НА ТЕМАТА	Време на реализација
	ГЕОЛОШКИ СОСТАВ И ТЕКТЕНИКА	
1.	Тектонска еволуција и сеизмички карактеристики	18.09.20.
2.	Геолошка еволуција и геолошки состав	20.09.20.
	<i>Повторување на па 1 и 2</i>	25.09.20.
	РЕЛЈЕФ	
3.	Општи карактеристики на релјефот	27.09.20.
4.	Област на стари грамадин плавини и котлини - Родопска област	25.09.20.
5.	Поварларие или Ниска Македонија и Пелагониска област	02.10.20.
	<i>Повторување на 3, 4 и 5</i>	04.10.20.
6.	Област на млади плавини и котлини - Шарска област на плавини и котлини	09.10.20.
7.	Специфични релјефни облици	11.10.20.
	<i>Повторување на 6 и 7</i>	16.10.20.
	КЛИМА	
8.	Климатски фактори	18.10.20.
9.	Карактеристики и специфичности на метеоролошките и климатските елементи	22.10.20.
	<i>Повторување на 8 и 9</i>	25.10.20.
10.	Климатски типови	29.10.20.
11.	Значење на климата за стопанството, загадување на воздухот и негова заштита	01.11.20.
	<i>Повторување на 10 и 11</i>	06.11.20.
	ХИДРОГРАФИЈА	
12.	Подземни води и извори	08.11.20.
13.	Реки и речни сливови	12.11.20.
	<i>Повторување на 12 и 13</i>	15.11.20.
14.	Езера	20.11.20.
15.	Стопанско значење, загадување и заштита на водите	22.11.20.
	<i>Повторување на 14 и 15</i>	27.11.20.
	ПЕДОЛОШКИ СОСТАВ	
16.	Типови на почви, педолошки одлики и педогенетски фактори	29.11.20.
17.	Стопанско значење на почвите и нивна заштита	04.12.20.
	<i>Повторување на 16 и 17</i>	06.12.20.
	БИОГЕОГРАФСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ	
18.	Растителен и животински свет	11.12.20.
19.	Стопанско значење на растителниот и животинскиот свет и нивна заштита	13.12.20.
	<i>Повторување на 18 и 19</i>	18.12.20.
	<i>Утврдување на тема II</i>	20.12.20.

ТЕМАТСКИ ПЛАН

Училиште и општина: _____
 Наставен предмет: **ГЕОГРАФИЈА** Одделение/година _____
 Учебна _____ година

ТЕМА БР. **III**

НАСЛОВ НА ТЕМАТА: Социо-географски карактеристики на Р.Македонија

Р.б.	СТРУКТУРАНА ТЕМАТА	Време на реализација
1.	НАСЕЛЕНИЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	
1.	Население и етногенетски процеси	25.12.20..
2.	Демографски карактеристики – бројно движење, природен прираст, градско-селско население и густина на населеноста	27.12.20.. 08.01.20..
3.	Структурни карактеристики на населението – полова, старосна, економска, образовна и број и структура на домаќинствата <i>Повторување на 1,2 и 3</i>	10.01.20.. 05.02.20..
4.	Етничка, верска, културна и етнографска структура на населението	07.02.20..
5.	Миграциони движења – внатрешни и надворешни миграции.	12.02.20..
6.	Македонија надвор од границите на Р.Македонија. <i>Повторување на 4,5 и 6</i>	14.02.20..
	НАСЕЛБИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	
7.	Поим, појава, развој и поделба на населбите – градски населби и селски населби.	19.02.20..
8.		21.02.20..
9.	Административно-територијална поделба на Република Македонија по општини <i>Повторување на 7,8 и 9</i> <i>Утврдување на тема III</i>	26.02.20.. 28.02.20.. 05.03.20..

ТЕМАТСКИ ПЛАН

Училиште и општина: _____
 Наставен предмет: **ГЕОГРАФИЈА** Одделение/година _____
 Учебна _____ година

ТЕМА БР. **IV**

НАСЛОВ НА ТЕМАТА: Стопанско - географски карактеристики на Република Македонија

р.б.	СТРУКТУРА НА ТЕМАТА	Време на реализација
1.	СТОПАНСТВО И СТОПАНСКИ ГРАНИЦИ Дефиниција, класификација и историски развој	07.03.20.. 12.03.20.. 14.03.20.. 19.03.20.. 21.03.20..
2.	ЗЕМЈОДЕЛСТВО	
3.	Земјоделство – Општи карактеристики	
4.	Пољоделство – житни и индустриски растенија <i>Повторување на 1,2 и 3</i>	
5.	Градничарски и фруаки култури Овочарство и лозарство <i>Повторување на 4 и 5</i>	23.03.20.. 28.03.20.. 30.03.20..
6.	СТОЧАРСТВО, РИБОЛОВ, РИБАРСТВО И ЛОВ, ПУМАРСТВО	04.04.20..
7.		06.04.20..
8.	ЕНЕРГЕТСКИ ИЗВОРИ во Р.Македонија Енергетски објекти, производство и петролушка на електрична енергија. <i>Повторување на 9 и 10</i>	11.04.20.. 13.04.20.. 18.04.20..
9.		20.04.20..
10.	РУДНИ БОГАТСТВА во Р.Македонија Метални сировини и нивна распространетост (Цинк и Олово металургија) Неметални сировини и нивна распространетост (индустрија на неметални и градски материјали) <i>Повторување на 11 и 12</i>	25.04.20.. 09.05.20.. 11.05.20..
11.		16.05.20..
12.	ИНДУСТРИЈА И ИНДУСТРИСКИ ГРАНИЦИ Тешка индустрија и индустриски граници Лесна индустрија и индустриски граници <i>Повторување на 13 и 14</i>	18.05.20.. 25.05.20.. 28.05.20..
13.		30.05.20..
14.	СООБРАЌАЈ (Транспорт и врски)	01.06.20..
15.	ТРГОВИЈА И ТУРИЗАМ <i>Повторување на 15 и 16</i> <i>Утврдување на тема IV</i>	06.06.20.. 08.06.20..
16.		

ОПЕРАТИВЕН ПЛАН ЗА НАСТАВЕН ЧАС

Училиште	Гимназија Јосип Броз-Тито Битола		
Наставен предмет	ГЕОГРАФИЈА	Година	I
Наставна тема	Физичко - географски карактеристики на Земјата		
Наставна содржина	Геолошки состав на Земјината кора		
Цели на часот	☉ Да препознаваат примероци на седиментните, магматските и метаморфните карпи да ги образложат разликите меѓу одредени видови на карпи да посочат конкретни примери за видови на карпи кои секојдневно се среќаваат и да го образложат нивното стопанско значење		
Мотивација	☉ Оваа М.Е. буди голем интерес кај учениците поради желбата да ги запознаат основните видови на карпи во природата, кои секојдневно ги среќаваат		
Подготовка на услови и средства за работа	☉ Кабинет по географија, геолошка карта, примероци од разни видови на карпи, специјализирани атласи (Lagousse)		
Корелација	☉ Геологија, минералогија, хемија, биологија, физика		
Методи и форми на работа	☉ Дијалогска, монологска, демонстративна метода ☉ Фронтален, групен облик и индивидуална форма на работа		
Инструменти, техники и постапки за оценување на постигнатите резултати	☉ Активноста на часот и покажаните презначења на ученикот ☉ Претходните подготовки за методската единица ☉ Работа на карта		

ОРГАНИЗАЦИЈА И АКТИВНОСТИ НА ЧАСОТ

Фази на часот и време	НАСТАВНИК-УЧЕНИК
Воведно ангажирање	☉ Како настанала Литосферата? ☉ Како се разликуваат карпите меѓу себе? ☉ Какви карпи имате сретнато во природа?
Истражување	☉ Учениците се поделени во групи, каде секоја група има за задача да го прочита текстот за одредена група на карпи, да ги разгледа примероците кои се дадени и да одлучи кој примерок на која група на карпа припаѓа.
Дискусија	☉ Со сите групи паралелно дискутираме за резултатите од истражувањата и правиме споредба на карпи од иста група. ☉ Со примери (од секојдневното) им го свртувам вниманието на учениците, како: гранит (Широк Совак), базалт (кошка). ☉ Објаснуваме за настанокот на различните видови карпи
Примена на знаењето	☉ Групите имаат за задача да наведат по 2-3 видови на карпи кои се среќаваат во секојдневното и да го истакнат нивното стопанско значење
Констатации и забелешки од реализацијата на часот	

_____ год.

Наставник
Ристов Мите

Новите наставни содржини од лекцијата "Геолошки состав на Земјата" учениците ги совладаа преку запознавање со позначајните претставници на секоја група на карпи. По наведените основни карактеристики на секоја група на карпи, учениците преку работа во групи, имаа задача, според изгледот и претходно наведените карактеристики на одредени карпи, да ги групират истите во соодветната група на: седиментни, магматски или метаморфни карпи.

Метеоска единица	ПОЗНАВАЊЕ (А)			СВАКАЊЕ (Б)		ПРИМЕНА (В)		АНАЛИЗА (Г)		БР. НА ПРАШАЊА	ПРОЦЕНТ
	ГР.1	ГР.2	ГР.3	ГР.1	ГР.2	ГР.1	ГР.2	ГР.1	ГР.2		
Почви (1) 5%	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1
Распителен и животински свет (2) 0	0	3	10%	1	1	1	1	1	1	1	0
Екстремски простори (3) 5%	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1
Бројно движове и природен прирост (4) 1	1	3	10%	1	1	1	1	0	0	0	1
Густина на населеност (5) 5%	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1
Проблеми со провизисеност (6) 3	0	0	0	1	1	1	2	2	0	0	0
Стопански дејности (7) 1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	2
Загадување по почвите (8) 5%	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1
Значење по водите (9) 5%	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Загадување по водите (10) 5%	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	1
Загадување по воздухот (11) 11%	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	2
Број на прашања 19	5	5	5	6	6	6	6	6	2	2	2
Проценти	27%	31%	31%	11%	/	100%					

Литература:

1. Аслан Селмани и Томе Андоновски, (1999) Методика на настава по географија, Скопје
2. Никола В. Димитров и Благоја Маркоски (2011), Теренска настава – прирачник по географија, Скопје
3. Никола В. Димитров (2009), Излет, екскурзија и теренска настава по географија, Географски разгледи, кн.43, МГД, Скопје
4. Благоја Маркоски (1996), Прирачник за ориентација во географскиот простор, ПМФ, Скопје
5. Со читање и пишување до критичко мислење – прирачник, Скопје, 2004
6. Унапредување на наставата по математика и природни науки, Обука 1, Географија, Скопје, 2007
7. Циклус на учење во наставата по географија, прирачник за обука на наставници по географија во основното образование, Скопје, 2007
8. Настава и учење на 21-от век, прирачник за наставниците во основно образование, Скопје, 2009
9. Наставата по географија на 21-от век, Скопје, 2009
10. Џејн Пау, (2004) Низ детските очи – прирачник за активна настава, Канцеларија на УНИЦЕФ, Скопје

11. Прирачник за обука на наставници, Партнерство во прогрес, Министерство за образование и наука, Скопје, јули 2005

12. Унапредување на оценувањето во училиштата, УСАИД, Скопје, Македонија, август 2007

13. СЕА ПРОЕКТ, Активности во средното образование, Модул 1 Учење во училишница, Компоненти за стручно усовршување на наставници, Скопје, март 2005

14. СЕА ПРОЕКТ, Активности во средното образование, Модул 2 Учење преку проекти, Компоненти за стручно усовршување на наставници, Скопје, мај 2005

15. СЕА ПРОЕКТ, Активности во средното образование, Модул 3 Учење преку заедница, Компоненти за стручно усовршување на наставници, Скопје, јуни 2005

16. СЕА ПРОЕКТ, Активности во средното образование, Модул 4 Учење преку работа, Компоненти за стручно усовршување на наставници, Струга, октомври 2005

17. Оценување за учење во 21 век – збирка на примери од практика, УСАИД, АЕД, МЦГО, Скопје, 2010

18. ЕДУБУНТУ во наставата – Прирачник за наставници во основното образование, УСАИД, АЕД, Скопје, 2010

Литература:

1. **Аслан Селмани и Томе Андоновски**, (1999) *Методика на настава по географија*, Скопје
2. **Никола В. Димитров и Благоја Маркоски** (2011), *Теренска настава – прирачник по географија*, Скопје
3. **Никола В. Димитров** (2009), *Излет, екскурзија и теренска настава по географија*, Географски разгледи, кн.43, МГД, Скопје
4. **Благоја Маркоски** (1996), *Прирачник за ориентација во географскиот простор*, ПМФ, Скопје
5. *Со читање и пишување до критичко мислење – прирачник*, Скопје, 2004
6. *Унапредување на наставата по математика и природни науки*, Обука 1, Географија, Скопје, 2007
7. *Циклус на учење во наставата по географија, прирачник за обука на наставници по географија во основното образование*, Скопје, 2007
8. *Настава и учење на 21-от век, прирачник за наставниците во основно образование*, Скопје, 2009
9. *Наставата по географија на 21-от век*, Скопје, 2009
10. **Џејн Пау**, (2004) *Низ детските очи – прирачник за активна настава*, Канцеларија на УНИЦЕФ, Скопје

11. Прирачник за обука на наставници, Партнерство во прогрес, Министерство за образование и наука, Скопје, јули 2005
12. Унапредување на оценувањето во училиштата, УСАИД, Скопје, Македонија, август 2007
13. СЕА ПРОЕКТ, Активности во средното образование, Модул 1 Учење во училница, Компоненти за стручно усовршување на наставници, Скопје, март 2005
14. СЕА ПРОЕКТ, Активности во средното образование, Модул 2 Учење преку проекти, Компоненти за стручно усовршување на наставници, Скопје, мај 2005
15. СЕА ПРОЕКТ, Активности во средното образование, Модул 3 Учење преку заедница, Компоненти за стручно усовршување на наставници, Скопје, јуни 2005
16. СЕА ПРОЕКТ, Активности во средното образование, Модул 4 Учење преку работа, Компоненти за стручно усовршување на наставници, Струга, октомври 2005
17. Оценување за учење во 21 век – збирка на примери од практика, УСАИД, АЕД, МЦГО, Скопје, 2010
18. ЕДУБУНТУ во наставата – Прирачник за наставници во основното образование, УСАИД, АЕД, Скопје, 2010